Csík Csaba

VÁLSÁG

1.
TANMESE A JELENT ELVÉTŐKRŐL

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy parasztember, akit úgy hívtak, hogy Jiván. Ez a Jiván megházasodott és hazavitte új asszonykáját.

Egy napon, mikor Jiván fáradtan hazatért az aratásból, hát látja ám, hogy édesanyja és a menyecske keservesen sír az udvaron.

– Ki bántott titeket? – kérdezte Jiván.

– Senki, csak ebéd után kijöttünk édesanyáddal beszélgetni a kertbe – szepegte könnyek között a felesége.

– És mi történt? – faggatózott Jiván.

– Mondtam a gyönyörű feleségednek, hogy milyen szerencsések vagytok, hogy így szeretitek egymást – zokogta Jiván anyja.

– Az már igaz, de miért sírtok? – kérdezte Jiván.

– Meg azt is mondtam, hogy ha ennyire szeretitek egymást, biztosan hamar gyermeketek is születik majd – bőgött tovább az asszony.

– Hát az meglehet… – mondta Jiván.

– És biztosan kisfiú lesz… – itatta az egereket a menyecske.

– Akit utánad szintén Jivánnak fognak majd nevezni – sírta Jiván anyja.

– Hát az így illik – felelte Jiván.

– És a kisfiú biztos itt fog játszódni minden nap az udvaron – kesergett az ifiasszony.

– No, igen, de hol itt a hiba? – értetlenkedett Jiván.

– Hát, hogy az jutott eszünkbe – ontotta a könnyeket az édesanyja –, mi lesz, ha a kis Jiván egyszer túl közel megy a kúthoz, beléesik, s megfúl?

S ezután a két asszony olyan hangos sírásra fakadt, hogy még a madárcsiripelés is elhallgatott a lombok között.

– És ti ezért sírtok? – kérdezte Jiván.

– Ezért! – bömbölte a felesége.

És akkor Jiván jól elverte mind a kettőt.

(Csuvas népmese)

2.
A KATARZIS EREDETI CÉLJA ÉS JELENKORI KORCS MARADVÁNYA

Az archaikus ember egy nagy, kozmikus család tagjának érezte magát. Teremtő Atyáról, Földanyáról szóltak mítoszai. Büszkeséggel és felelősséggel töltötte el, hogy a Föld halait, vadait és gyümölcsfáit az ő pásztori gondoskodása alá rendelte a magas ég, ő adhatott nevet nekik és a természetet nem kifosztani, kizsákmányolni akarta, hanem művelni és gondozni.

Földrajzi különbségtétel nélkül minden archaikus civilizáció nosztalgikusan emlékezett vissza egy elvesztett aranykorra, ahol nem volt nélkülözés és a lények osztályrésze a múlhatatlan boldogság volt. Úgy érezték, hogy az aranykor elveszítése az emberi faj hibájából következett be, és az utódoknak kötelességük, hogy megpróbálják jóvátenni ezt a hibát.

Bölcseik arra emlékeztették őket, hogy az aranykorban a természet is aranyból volt. Nem fizikai aranyból, hanem a szellem által áthatott aranyló fényből. Amikor az ember megbukott,

A Teremtő imádása (2012)

bukásával az anyagba rántotta magával együtt a természetet is.

Ez az őskép a keresztény tanításban is jelentős helyet foglal el. Erről az aranykorról szól a Paradicsomba teremtetett Ádám és Éva története, a bukást pedig bűnbeesésnek nevezi.

Ha a pásztor jól végzi a dolgát, ha a földet, a testet, a lelket, az elmét helyesen műveli, akkor minden tevékenységével valamit újra arannyá változtat – vagyis felemel, átszellemít. Az archaikus korban, hogy közelebb jussanak ehhez az égi ideához, az egész életet akarták megszentelni, ezért minden tevékenységük a kultusz jegyében állt. Kultusz volt az étkezés, a gyermeknevelés, az öltözködés, a kenyérsütés, a mosás és bármelyik emberi foglalkozás. Minden pillanatban arra törekedtek, hogy összes gondolatukat, szavukat és tettüket átszellemítsék.

A munka szót nem ismerték. Minden tevékenységük, amelyet ma munkának neveznénk, számukra az aranykorért végzett kultusz volt. A fiatalokat be kellett vezetni e tevékenységekbe. De nemcsak a fizikai tevékenységbe, hanem a tevékenység magasabb értelmébe, és az azt kísérő rítusokba is, hogy a rítus által kiváltott lelki folyamatok eredményeképpen a tevékenység ne munka, hanem kultusz legyen. A kultusz művelésébe az idősebbek avatták be az ifjakat, így minden foglalkozásnak volt saját beavatása. A beavató neve pedig mester. És ez az elnevezés megőrződött napjainkra is. A szakmát űző fizikai munkást ezért hívjuk mesterembernek.

Azonban az ember anyagba zuhanása tovább folytatódott. A múltról való tudás folyamatosan halványult. Az ember gondolatait egyre inkább a fizikai valóság babonázta meg, bilincselte magához. Mivel egyre többet foglalkozott vele, az anyag törvényeit egyre jobban kiismerte és egyre bonyolultabb technikai eszközöket hozott létre, ami a fejlődés csalóka délibábját plántálta az emberi lélekbe. A szellemi világtól való folyamatos távolodását, zuhanását egyre kevésbé érezte, földi kényelmét szolgáló tárgyainak sokasága pedig azzal az illúzióval kábította el, hogy valami magasabb rendű felé halad.

Legkésőbb az ipari forradalom idején a foglalkozások végleg elveszítették szellemi tartalmukat és munkává aljasultak. De közben minden más tevékenység elsötétült. Mára már nem maradt kultusz sem az öltözködésben, sem a mosásban, sem a kenyérsütésben, sem a gyermeknevelésben. Az étkezés kultusz-volta legfeljebb az előtte elmondott imában mutatkozik meg, az étel elkészítéséből pedig teljesen kiveszett.

A jelenkorra egyetlen foglalkozás őrizte meg halványan a kultuszt: a művészé. Ezért az a szavunk, hogy „kultúra", mára szinte kizárólag a művészetre korlátozódik. A művészet az utolsó, romjaiban máig megmaradt kultusz.

Az archaikus ember tehát magától értetődő természetességgel tartotta magát ahhoz, hogy minden tevékenység célja felemelni valamit az égi ideához, amit jóval később, mikor a kultusz a többi cselekvésből már régen eltűnt, úgy fogalmaztak meg, hogy a zene célja az égi harmónia lehozása a földre.[1] A kultusz célja, bárhol, bárki és bármilyen tevékenységgel végezze, ugyanez. Az égi idea pedig az embert világkorszaktól és földrajzi helytől függetlenül megérinti.

Miért érint meg az égi idea? Mert katarzist okoz. A hétköznapi világból kiemel, a mindennapos nyűgöket elfeledteti és abba a régen elveszített, magasabb, tiszta világba enged bepillantást. Az ember igazából pontosan tudja, hogy abban a tiszta világban van a helye, az otthona. Ahogy szembesítik vele, elönti a vágyódás iránta, a szégyen, hogy mennyire nem méltó rá és a boldogság, hogy minden kicsinyes földi vergődése ellenére az a világ még mindig létezik és várja őt.

Az ember ilyenkor megrendül. Az ideák világába emelkedik, de mivel oda szentségtelen lélekkel nem léphet, meg is tisztul. Ez az érzés a katarzis, amely annyira váratlan, szokatlan és szent, hogy az ember őszintén elsírja magát. A profán hétköznapok súlya egy szempillantás alatt leszakad róla, és akkor felszabadultan nevetni kezd.

De ezek csak a tünetek. A lényeg, hogy az emberben ez a nem mindennapi élmény tartósan megmarad. A szürke, sötét, lélektelen tevékenységekkel telő hétköznapokban ez jelenti majd számára a szellem pislákoló fényét, a derengést az alagút végén. És az ember újra el akarja érni ezt, meg akarja szerezni. És tudja – érzi –, hogy amikor nem művészetet néz, hall, olvas vagy szagol, akkor csak a saját életével tud közelíteni hozzá. Ha minden nappal egy kicsit újra jobban és jobban hasonlít az ideához, az Égi Emberhez, egyre több dolgot arannyá változtat, amihez hozzáér és így az örökkévalóságba emeli.

A megérintés a legmegátalkodottabb modernek célja is. Csakhogy az ő érintésük olyan durva, akár egy ütés. Nem megérinti a szívet, hanem brutálisan arcul csap. Kiragad a nyugalmamból, de nem azért, hogy megmutasson egy égi világot és oda felemeljen, hanem valami végtelen alantast okád elém, oda leránt és ezzel megbotránkoztat.

A modern nem tud, vagy nem is szeretne felemelkedni az ideához, igazából érteni sem akarja, mi az, ezért a katarzisból csak a külsőséget, a tünetet érzékeli. A külsőség pedig a sírás és a

nevetés. A modern ezért hatást akar gyakorolni. Olyan hatást, amely sírásra vagy nevetésre ingerli a befogadót.

A sírást a szentimentalizmussal éri el. „Régi szabály, hogy a siker titka egy kisgyerek vagy egy kutya a színpadon" – mondja, és meg is valósítja bármelyik művészeti ágban. Az ösztöneinkre apellál. A részvétre, a sajnálatra vagy az anyai ösztönre, amely a kisgyereket elkapja, mielőtt földre esne, visszahúzza a vonat alá ugrani készülőt vagy tejet visz a nyávogó kismacskának. Mindig bele kell vonnia az érzelembe „valaki mást". Egy idegen elemet. Az embert saját magáról elgondolkodtatva megríkatni képtelen.

És persze kitanulta a nevettetést is. Letolja a gatyáját, odaállít valami alsóbbrendűt és szánalmasat, vagy egyre magasabbra és magasabbra épít egy félreértésekből emelt Bábel tornyát. Az emberből nem a legtisztább, hanem a legalantasabb énjét cibálja elő. A csúfolódót, az irigyet, a kárörvendőt, az önmagával eltelt, másokat lenézőt, a saját felsőbbrendűségéről meggyőződöttet. Vagy kiprovokálja a kamasz röhögését, aki bátortalan elfogódottságában mindent röhögéssel palástol. Röhög az esküvőn, röhög a temetésen, röhög a szülei és az igazgató előtt, röhög azon, amit nem ért, röhög azon, amit maga még nem mer érezni, és legfőképpen röhögni akar a felnőtteken és azok komolyságán. Így aztán a modern nevetségessé próbálja tenni az összes hagyományos értéket, a vallástól kezdve a tradicionális életmódon át egészen a bármely fennkölt eszme iránt elkötelezett hűségig.

És a szabály ezúttal is ugyanaz. Képtelen elérni, hogy az ember a saját maga súlytalanná válása miatt, terheit levetve felszabadultan nevessen. A nevetéshez is odaráncigál valaki vagy valami mást, aki vagy ami a nevetséges, akin vagy amin mulatnom kellene. Mindig segédeszközre szorul.

3.
A gondolkodásmódok különbözősége

Az archaikus művészet a vallásos emberhez szólt. És ennél általánosabb nem is lehetett, mert a földön minden egyes élő ember vallásos volt. Kortól és földrajzi helytől függetlenül a vallás volt az a szótár, amelyből a művészetet mindenki megértette.

Nem számított az istenség neve, a róla elképzelt kép és a papság által a nevében közölt követelmények. Ami vallásos volt, az szent volt, fennkölt volt és mindenekfelett igaz. Egy vallás sem bujtogatott lopásra, gyilkosságra vagy házasságtörésre, viszont mindegyik hangsúlyozta a szeretet, a kötelesség és a hűség fontosságát. Ez bármely korban és társadalomban olyan megbízható koordináta-rendszert rajzolt ki, hogy származásától, értelmi képességeitől, személyes tulajdonságaitól és életkörülményeitől függetlenül minden egyes élő ember megértette és zsigereiben érezte, még akkor is, ha saját döntéseiben be nem tartotta.

Az indonéz alkotmány, a *Pancasilán* – az öt alapelven alapszik, melynek első pontja így hangzik: *Ketuhanan yang Maha Esa,*[2] vagyis „Az egyetlen Istenbe vetett hit". *„Az ateizmus, istenkáromlás és az agnoszticizmus minden formája törvénytelennek számít."*[3] Aki az utcasarkon kiabálni kezdi, hogy Isten nem létezik, azt a rendőr elviszi. A jogalkotó logikája szerint egy olyan személy, aki nem ismer el maga felett egy földöntúli hatalmat, veszélyes a társadalomra. Az ilyen ember más tekintélyt sem fog tisztelni, magát fogja előre helyezni mindenben, magának vindikálja majd a jogot, hogy eldöntse, mi a helyes és mi a helytelen, és így lelkiismerete nem fogja visszatartani semmiféle gaztett elkövetésétől. Erkölcse kétséges alapokon áll, ezeket bármikor változtatgathatja, cselekedetei vonatkozásában

újabb és újabb magyarázatokat, felmentéseket kreálhat, tehát viselkedése előrejelezhetetlen, kiismerhetetlen. Veszélyes a társadalomra, ezért el kell zárni.

Európa ezt a csatát már évszázadokkal ezelőtt elveszítette. Az úgynevezett „felvilágosodás" letaszította trónjáról a metafizikait és a „Józan észt" ültette a helyére, amely csak arról hajlandó gondolkodni, amit lát, hall, megfog, vagy amit megehet, így teljességgel és reménytelenül érzéketlen az anyagi világon túl lévő valóságokra.

A modern ember új meg új technikai eszközöket kísérletezett ki, amelyekkel a természetet boncolhatja. Csakhogy boncolni hullákat szoktak. Az élőről, a működőről fogalma sincs. Tudományos érdeklődésével darabokra szedi az univerzum általa megismert jellemzőit, akár egy Forma–1-es versenyautót, de elfelejtette, hogy az sofőr nélkül el sem indulhatna. Egyenként vizsgálgatja az alkatrészeket és heurékát kiált, ha azt gondolja, hogy rájött egy-egy kis részlet működési elvére, de nem kíváncsi arra, hogy magát a járművet ki tervezte, ki építette, ki irányítja.

A modern ember összehasonlíthatatlanul naivabb az archaikus embernél, mivel gondolkodásából elveszett egy teljes dimenzió, a szellem dimenziója. Az anyagba zuhanás emléke végleg elhalványult benne, így már nem tudja, honnan jött és hová tart, ezért a technikai fejlődés tényéből próbál létét magyarázó analógiát fabrikálni és ehhez olyan elmebeli konstrukciókat tákol össze, mint az emberi faj egysejtűekből történő folyamatos kifejlődése, az evolúció.

Lassanként már sokkal nagyobb csodákban is képes hinni, mint a vallásos. Egyfelől állítja az anyagmegmaradás elvét, másfelől teljesen reálisnak tartja, hogy a sötét, tudattalan semmi egy nap úgy elunta magát, hogy felrobbant, és végtelen sok valami lett belőle. Pedig ahogy egy elmés jelenkori példázat mondja: ahhoz, hogy élettelenből élő jöjjön létre, akkora véletlen szükséges, mintha elképzelnénk, hogy egy tornádó lecsap egy hangárra, melyben egy szétszedett Boeing repülőgép alkatrészei hevernek, és a szélvihar távozása után a szerkezet összeszerelve készen állna a felszállásra.

Elképzelései lehetetlenségét a modern persze nem látja be, ragaszkodik az irracionalitáshoz, mert attól, hogy pontosan meg tud mérni rettentően kicsi és óriási nagy mennyiségeket, már is azt képzeli, hogy a világegyetem összes titkának birtokába jutott. És erről a saját maga tákolta, illuzórius magasságból próbál úgy csinálni, mint aki lenéz a régi korok gondolkodását tovább vinni igyekvő társaira. Mint aki lenéz…

„A fiatalokat be kellett vezetni (…) nemcsak a fizikai tevékenységbe, hanem a tevékenység magasabb értelmébe, és az azt kísérő rítusokba is, hogy a rítus által kiváltott lelki folyamatok eredményeképpen a tevékenység ne munka, hanem kultusz legyen."

A vallásos előbb csak háttérbe szorult, manapság már szitokszó lett, nevetség tárgya. És az intelligencia nevében pöffeszkedve néznek le rá ebből a megfoghatatlan, tudományoskodó magasságból. „Már megint a képzeletbeli barátoddal beszélgetsz?" – kérdezik az imára kulcsolt kezű embertől és irgalmatlanul röhögnek hozzá. Karácsonykor, húsvétkor, egyéb vallásos ünnepekkor reneszánsza van a vallásos embert és áhítata tárgyát kicsúfoló vicceknek, mémeknek. A vallásos ember és hite folyamatos *cyberbullying* áldozata.

Nemsokára megérhetjük, hogy a Bibliát egyszerűen betiltják. Nem, ez nem túlzás. Finnországban jelenleg egy felsőfokig elvitt perben kell arról döntenie a bíráknak, bűn-e a Bibliát idézni.[4] A volt belügyminiszter ugyanis bibliai idézetekkel támasztotta alá a hagyományos

családmodell mellett elkötelezett véleményét és melegszervezetek emiatt beperelték. Ha a bíró a politikust végül elítéli, abból logikailag következik, hogy a Biblia törvényellenes dolgokat állít és törvényellenes dolgokat sugall olvasóinak. Innen már csak egyetlen lépés, hogy a progresszívhaladó aktivisták máglyákat rakjanak belőle az utcákon…

Mivel a klasszikus művek témáját már rég az ideológiák szemétdombjára dobta, a modern témája így aztán nem is lehet más, mint saját maga. Reménykedik, hogy „művészete" fogyasztójában sorstársra, hasonlóan gondolkodóra lel, ezért a legpartikulárisabb dolgokról vekeng. Egyéni szimpátiáiról, ellenszenveiről, gyermekkori traumáiról, jelenkori nyűgjeiről, jövőt illető félelmeiről. Arról, hogy leszidta a főnöke, elékanyarodtak az úton vagy csúnyán nézett rá a boltban az eladó. Válásáról, kudarcélményéről és tyúkszeméről.

„Aki [Indonéziában] az utcasarkon kiabálni kezdi, hogy Isten nem létezik, azt a rendőr elviszi. A jogalkotó logikája szerint egy olyan személy, aki nem ismer el maga felett egy földöntúli hatalmat, veszélyes a társadalomra."

Csak a jelen pillanat igazi. A legillékonyabb, mégis a legjobban emlékeztet az öröklétre. A modern képtelen észrevenni ennek az örök pillanatnak a szépségét, mert a jelenből folyamatosan elmenekül. Szemlélete végletes, dualista. Vagy a már nem létező múltba merül, vagy a még el nem jött jövőbe tekint. Persze ezt is csak a két véglet bűvöletében képes megtenni. Nosztalgiával gondol rég elmúlt pillanatokra, vagy önkínzó módon ostorozza magát ifjúkorában elkövetett hibái miatt. Vágyakkal telten sóvárog jövőbe kivetített álmaira, vagy félelmektől üzötten retteg meg nem történt, csak a lehetőség szintjén létező eseményektől, ahogy a csuvas népmese asszonyai.

Mivel tevékenységéből a szentség elveszett, hiányérzet gyötri. A céltalan, okafogyott cselekvéssel leállni egy pillanatra sem képes, mindig hajtja, űzi az elvesztett éden utáni, de már meg sem értett sóvárgása, ezért azután folyton csak rohan és rohan, sosem tudja miért és merre, így az egyetlen igazi valóság – a jelen pillanat – kifolyik az ujjai közül.

Az archaikus azért alkotott, hogy gyógyítsa az emberiséget. Miből? A feledékenységből. A központját vesztett állapotból. Abból, hogy az égi ideát a hétköznapokban elfelejtette. A modern azért „alkot", hogy a tevékenység őt magát gyógyítsa, hogy kiírja, kijátssza, kifesse, kifaragja magából a céltalan összevissza rohangálás miatt érzett feszültségét és az ugyanebben a kórban szenvedő közönséget használja pszichoanalitikusának. Csakhogy eközben a székhez próbálja kötözni és igyekszik megerőszakolni…

Az archaikus művek szereplői az istenek, vagy a héroszok voltak. Mindenképpen olyan alakok, akikre származásától, műveltségétől, habitusától függetlenül bármelyik ember felnézhetett, osztályra, nemre és korra tekintet nélkül mindenki ismerhetett.

A modern művek szereplői egyszerű, profán emberek. Akkor is azok, ha saját működési területük körében sikeresek vagy híresek, mert az istenek és héroszok fennkölt tulajdonságait nem hordozzák. Így aztán valaki azonosulni fog velük, valaki ellenszenvvel, valaki szimpátiával fogja szemlélni őket és lesz, aki közömbös marad irántuk, mert semmilyen közösséget nem fog érezni egyikükkel sem. Ezt a sok eltérő szempontot viszont a „műalkotás" nem lesz képes összeegyeztetni. Így le is mond arról, hogy karmesterként vezesse teljes közönségét, ahogy az archaikus tette. A közönség egyes tagjaira bízza a szereplőkhöz történő viszonyulást, így

nem tudja hatását kiszámítani. Teljesen más benyomást fog gyakorolni mindegyikükre az unalmon át jó esetben az extázisig. De a katarzishoz, ami egyetlen feladata lenne, soha nem lesz képes egy emberként eljuttatni őket.

4.
AZ ANALÓGIA TERMÉSZETE ÉS MAI KORCS UTÓDAI

A földi ember az Égi Emberből ered, ahogy a földi világ az égi világból. A földi mindig csak mása az éginek, annak mintáját követi, emiatt közöttük analógia van. Egy égi ideából azonban számos földi megfelelés keletkezhet, így sok földi dolog között is analógia van. Analógia van a lélek, a pillangó és a madár között. A Nap, az arany, a király és az oroszlán között. Az idő és a folyó között.

Az archaikus ember ilyen analógiákban gondolkozott. Ha rátekintett egy lényre, tárgyra vagy jelenségre, képes volt érzékelni mögötte az összes többit, amellyel analógiában áll, egészen az égi eredetig, az ideáig. Meglátta az analógiát a jelen pillanat és az öröklét között, a nap járása és az évszakok változása között, és mindezt képes volt az emberi életciklusra vonatkoztatni. Erről tanúskodik a szfinx találós kérdése: Mi az, ami reggel négykézláb mászik, nappal két lábon jár, este három lábon botorkál?[5]

A modern ember elveszítette ezt a látást. Ez a jelenkori általánossá váló hitetlenség egyik oka. Ha a modern ember a Bibliát olvassa, történetfüzérnek érzékeli. A jelenben kizárólagos érvényre törekvő tudományos gondolkozással reflektál rá, felboncolja a szöveget, ahogy a tudós teszi egy bogárral, így ítéli meg egyesével a leírt mondatokat, sőt szavakat. És persze, ha így gondolkozik róla, akkor sokat talál közöttük, amit képtelen elhinni, mert gondolkodása földhözragadt, mindent csak szó szerint képes értelmezni és semmi mást nem fogad el, csak amit fizikai érzékszervei közvetítenek és igazolnak számára.

Az ókeresztény ember még Krisztust is analógiaként élte meg, mégpedig saját magára vonatkoztatva. Nem az a kérdés vetődött fel benne, hogy születhetett-e egy kisgyermek szűztől, vagy jászolban, hanem felismerte, hogy a történet róla is szólhat, sőt, hogy valójában egyenesen róla is szól. A Krisztusgyermek megfoganhat benne tisztán isteni érintésre. Megszülethet egy tisztátalan gondolatokkal teli helyen, vagyis egy emberi lélekben, amely egészen olyan, mint egy istálló. Körülötte barmok állnak. Ösztönök, sötét késztetések, értelmi tompaság. Ezek között és ennek ellenére kell felnevelnie a Krisztusgyermeket. Ráadásul a külvilág az életére tör majd. Heródes katonákat küld, hogy az elsőszülöttet megöljék, ahogy a világ sem fogadja el, ha valaki hirtelen megtér és a benne megszületett Krisztusgyermekről kezd beszélni. Az ilyen embert a legtöbbször kiröhögik, gyarló hibáira mutatva hiteltelenné teszik, vagyis megölik. El kell bújtatnia az újszülöttet. Tilos beszélnie róla.

A modern az analógiát már nem érti, ezért, ha az archaikusnál meglátja, hasonlatként vagy metaforaként érzékeli. Emiatt aztán meggyőződésévé vált, hogy a művészet egyik eszköze a hasonlat és a metafora.

Így történhetett, hogy szemérmetlenül, gátlástalanul kezdett profán témákhoz nyúlni, ami addig a művészet nevében elképzelhetetlen lett volna. Megragadott egy hétköznapi cselekvést vagy történést és azt állította „művészete" centrumába, csak azért, mert valami általa fontosnak vélt partikuláris eszmére, jelenségre kívánt vele utalni hasonlatként, metaforaként. Halvány elképzelése sem maradt róla, hogy a dolog nem így működik. A művészet az analógián alapszik, és analógiát önkényesen CSINÁLNI nem lehet. Vagy van, vagy nincs. Amit csinálni lehet, az leg-

feljebb hasonlat. Metafora. Művészi szempontból értéktelen és értékelhetetlen.

Az elhomályosult, összezavarodott látás a feje tetejére állította a dolgokat. Az archaikus művész az emberben természetesen jelenlévő *képzelőerőt* biztatta arra, hogy az általa közölt igazságokat magában kifejtse. A modern igazságot már nem lát, ezért parttalanul, gyökértelenül *fantáziál* és erre veszi rá fogyasztóját is. Az archaikus az általa meglátott igazságot *kifejezi*. A modern az általa kitalált fantazmagóriákat *ábrázolja*.

Az archaikus művészet – művelés – kultúra – egyetlen célja az ember visszavezetése volt az Égi Emberhez, az aranykorhoz, az életből a Léthez. A modern ember ezt a célt nem is ismeri, viszont rengeteg piszlicsáré, önös célja van. A (saját meggyőződése szerint) művészettel foglalkozó ember tehát ezekhez nyúlt az egyetlen érvényes, létező cél helyett.

A művészet kizárólagos, állandó és változhatatlan üzenete: „Térj vissza az aranykorba!" A modern „művész" az előző mondatból egyedül az üzenet szót fogta fel, és azt hiszi, hogy jogában áll, sőt kötelessége bármilyen profán dolgot megüzenni a közönségnek.

A művészet, vagy legalábbis az a felismerhetetlen, torz korcs, amivé alázták, így vált különböző ideológiák, elképzelések, sőt mániák rabjává. Már létezik politikai színház, mozgalmi dal és *slam-poetry* is. A „művészet" egyetlen kritériuma pedig az lett, hogy legyen „üzenete". Így aztán minden élő tartalomtól, formai kötöttségtől mentesen boldog-boldogtalan üzenget a közönségnek anélkül, hogy az eredeti céllal akár csak köszönő viszonyban is állna.

„Művészetet" csinál – és ennek nevében didaktikus, elviselhetetlen fércműveket „alkot" – a feminista, a szabadságharcos, a jogvédő, a mozgalmár. És az általa képviselt eszmékben hívő modern ember persze lelkesedni, csápolni és főleg fizetni fog, amely utóbbi a jelenkor legfontosabb értékmérője. A „művészhez" így megérkezik a visszacsatolás, egyre biztosabb lesz igazságában és művészetében, amely egyre újabb és újabb blaszfémiára ragadtatja.

Az önjelölt művészkedők köré rajongók hada verődik, az egyszer elkövetett fércműből divat és irányzat nő ki, megérkeznek az utánzók, a másolók, a variálók és a szerencsétlen próbálkozás átláthatatlanul szerteágazik, tüskés indáival befonja, majd lassanként megfojtja és megmérgezi a jobb sorsra érdemes és sokkal többet érdemlő emberi lelket.

5.
az ízlés degenerációja

A hétköznapokban a saját mesterségét a kultusz szintjén művelő archaikus embert a művészet megérintette és folyamatosan emlékeztette az aranykorra. Segített neki, hogy fásultságán erőt vegyen, újra felélesztette ébersége lankadó tüzét, ha tevékenységébe belopódzott a megszokás, vágyat ébresztett benne, hogy ismét tökéleteset alkosson a saját szakterületén, legyen az államigazgatás, fazekasság vagy földművelés.

Művésszé az vált, akit ez a szépség nemcsak megérintett, hanem az aranykorhoz méltó eszközökkel volt képes kifejezni, amit a szellem világából megadatott látnia, éreznie.

Ha a művész meglát valamit az égi ideából, szépsége eltölti és magával ragadja. Élményét a lehető leghűebben szeretné átadni közönségének, hogy az elvesztett szépség emléke az emberi lélekben felsajduljon. Ezért megpróbál megragadni valami olyat abból a szépségből, amit a saját eszközeivel kifejezni képes. Így lett a művészet magától értetődő eszköze az aranymetszés, a zenei harmónia, a rím, az időmérték, a ritmus vagy éppen a színek összhangja. Ugyanis a szellemi világ felépítése és a felsorolt esztétikai jellemzők között megint csak analógia van…

Régi szép idők (2012)

A látás általános elhomályosodása azonban a művészetet sem hagyta érintetlenül. Ha a művész meglátta az égi ideát, azt méltó formába öntötte saját mestersége szabályai szerint, ám az ihletett pillanatok egyre ritkultak. És akkor egyszer, valamikor, valahol, valaki elárulta a művészetet. Ihlete nem volt, mégis alkotni akart. A formát tökéletesen birtokolta egy régebben megélt szellemi élménye kapcsán, ezért összetákolt valami profánt, amit mestersége eszközeivel kicicomázott.

És az elhomályosult szemű közönség ezt már nem vette észre…

Egyre kevesebb lett az ihletett pillanat, az égi idea lassan elhagyta a formát. A forma kiüresedett. Az égi szépséget tolmácsolni képes művészek megfogyatkoztak. Azok, akik látszólag továbbra is „művészetet" műveltek, megelégedtek azzal, hogy profán témáikat valamelyik ősi formába öntsék, hogy a közönség az ismerős forma láttán művészetet kiáltson. És fércműveikhez hozzászoktatták fogyasztóikat.

Shakespeare-t azért tartjuk több mint négyszáz év után is a legnagyobb drámaírónak, mert benne a szellemi látás még nem homályosodott el, ugyanakkor eszközei a mai színháztól még nem idegenek annyira, mint ókori elődeié. A *Hamlet* egy hérosz hiteles története, aki felvállalja sorsát, hogy az Ég törvényei szerint igazságot tegyen. Molière-nek – az utána következő nemzedékből – már nem adatott ennyi ihlet. Bár munkái még mindig sokkal fényesebbre sikerültek az ezután következők többségéénél, valami mesterkéltség, valami erőlködés már érződik rajtuk.

Az azóta eltelt évszázadok során egyre inkább divat lett a művészlét, de szellemi látás

kevés próbálkozónak adatott. Miután a művész és a közönség is elszakadt az égi ideától, a művészet egyetlen kritériumának a formát hitték. A művész tartalom nélkül alkotott, mecénásai pedig a forma tökéletessége alapján ítélték meg, de a nagyközönség lassan elfordult a művészettől, mert nem kapott tőle semmit. Azt viszont, hogy a forma üres, szíve mélyén mindenki érezte.

A sok bába között pedig elveszett a gyerek. A közönség rajongásának tárgya a szentimentalitás, a lázadás vagy a mozgalmi ideológia lett. Goethe, Schiller, Dosztojevszkij vagy éppen Weöres Sándor már olyan ellenszélben kény-

Konstrukció (2012)

szerült alkotni, hogy ha egyesek meg is érezték zsenialitásukat, egy lapon emlegették őket más okból sikeres, profán kortársaikkal, így az, hogy műveikben mi is a valódi érték, egyre nehezebben észrevehető lett.

Az ízlés archaikus megfelelője az ízlelés volt. Az értő közönség érezte a műalkotásban az aranykor ízét. Miután ennek az íznek az emléke elveszett, minden kultúrafogyasztó saját egyéni preferenciái szerint döntötte el, hogy melyik mű tetszik neki és melyik nem. Így nyilvánvalóan elveszett az ízlés tekintélye és az esztétákat arra a meggyőződésre juttatta, hogy az ízlés minden esetben szubjektív, ezért vitatkozni sem érdemes róla. Mindenkinek jogában áll, hogy bármi tetszhessen neki. És minden fércműnek jogában áll, hogy tetsszen valakinek…

Ebben a művészetről vakon handabandázó értetlen kakofóniában maguk az alkotók is ki-kiejtették a kezükből Ariadné fonalát. Saját gondolkodásukat is megfertőzte már a kor anyagi szemléletmódja, így, ha volt is érvényes üzenetük, amelyet át szerettek volna adni közönségüknek, sokszor modern, profán témákhoz nyúltak, hogy kifejezzék. Hőseik hétköznapi vagy piszlicsáré konfliktusokban győzedelmeskednek vagy véreznek el, ezzel pedig teremtőik bekoszolták azt a gyönyörű képet, amit magukban még tisztán hordoztak. Így vált szinte kibogozhatatlanná, hogy O'Neill, Mrożek vagy akár Asimov mennyit is érzékelhetett az égi ideából.

Alkotók egy másik része vitatott, lenézett műfajok mögé bújik el, hogy üzenetét átadhassa. Így lehet nem várt igazgyöngyöket találni például a *fantasy* műfajában, elsősorban Tolkien műveiben, de akár a nyolcvan kötetre rúgó *Korongvilág*ot megalkotó Terry Pratchett könyveiben is.

Fiatal, lázadó művészlelkek is akadtak, akikben a látás pillanatokra fel-fellobbant, de a rég kiüresedett formát már nem kívánták követni. Arra törekedtek, hogy megszólalásuk, mikor élményeiket a közönség elé tárják, őszinte legyen. Megkezdték a forma lebontását is.

Ez megint egy új vadhajtást eredményezett. Akik minden tehetség nélkül csak áhítoztak a művészlétre, azt vették észre, hogy már a forma sem köti őket. Szabad a vásár. Ha megfelelő támogatóik voltak, sikeresek lettek, úgy „művészileg", mint anyagilag. És ha a nagyközönség nem kíván tapsolni ennek, az csakis azért lehet, mert ostoba hozzá.

Így alakult ki a lila művészet mítosza. Ami érthetetlen, ami annyira önös, hogy közérdeklődésre nem tarthat számot, azt kikiáltották magasművészetnek, amely csak a kiválasztottakhoz szól. Erre válaszul persze megszületett a sznob, aki kiválasztottnak akarja látni és láttatni magát. Művészet innentől kezdve pedig bármi lehetett egyetlen kósza ecsetvonástól a gatyaletoláson át a szellentésig.

A helyzetet jól megvilágítja egy anekdota. A huszadik század közepén egy ünnepelt absztrakt festőnek az a homályos érzése támadt, hogy művészetét kritikusai nem is értik. Csak azért ünneplik, mert trendinek, divatosnak tartják. Kétéves unokája elé odatett hát egy üres vásznat, és miután a kisgyermek saját kénye-kedve szerint összepacsmagolta, bemutatta az úgynevezett műértőknek, mint saját legújabb művét. Félelme beigazolódott. Őt magát körülrajongták, a gyermekrajzot pedig zseniális műalkotásnak dicsérték fel. Emberünk ebbe nem nyugodott bele, és hogy a sznobságról a leplet lerántsa, bevallotta, hogy a képet unokája készítette. A modern művészet ítészeinek a szeme sem rebbent. A festő unokáját abban a pillanatban korszakos zseninek kiáltották ki…

„A Krisztusgyermek megfoganhat benne tisztán isteni érintésre. Megszülethet egy tisztátalan gondolatokkal teli helyen, vagyis egy emberi lélekben, amely egészen olyan, mint egy istálló. Körülötte barmok állnak. Ösztönök, sötét késztetések, értelmi tompaság. Ezek között és ennek ellenére kell felnevelnie a Krisztusgyermeket."

A modern azt akarja elhitetni, hogy a művészet csak a kiválasztottaké. Kiválasztottak azok is, akik gyakorolják, azok is, akik kritizálják és azok is, akik élvezik. A nagy többség pedig, amely értetlenül áll egy-egy ilyen „művészi" alkotás előtt, ízlés nélkül való sötét bugris.

Az elvárás már akkora, hogy még a valamennyi talentummal ténylegesen rendelkező művészek is kötelező érvényűnek tekintik, hogy alkotásaikba – Mallarmé szavaival – valamennyi homályt vigyenek, hogy kritikusaik ízlését kiszolgálják és így a kizárólag a kritikusokra hallgató közönség bizalmát elnyerjék.

Mallarméról pont ebben a vonatkozásban fennmaradt egy anekdota is.[6] A történet szerint Verlaine temetésére az író egy gyönyörű gyászbeszéddel készült. A nekrológ hihetetlen hatással volt a gyászolókra, így a temetés után egy még mindig a könnyeit törölgető újságíró odalépett Mallarméhoz, hogy lapja számára a szöveget elkérje. „Várjon, majd délután átküldöm – mondta az ifjúnak Mallarmé – csak előbb hazamegyek és beleírok egy kis homályt."

Az írónak kivételesen sikerült valami igazit alkotnia. Valami olyat, amely a temetésen jelenlévőket lelkükben megérintette. Ezért lépett oda hozzá az újságíró is. Csakhogy azért érinthette meg a szíveket, mert nem volt benne homály. A szellem világosságában nincs helye homálynak. Ha azonban egy újság szerkesztőjének és olvasóinak kell megfelelni, akkor már kell a homály. Felolvasva, a pillanatban Mallarmé megengedhette magának a művészet luxusát. Ám ha rögzíteni kívánják művét az örökkévalóságnak, akkor már kell bele egy kis homály, hogy az ítészek is művészetnek ismerjék el.

A „művészet" így aztán kettészakadt. Elitista formájában érthetetlen, mint a kakofón zeneművek, az absztrakt szobrászat és festészet, vagy a ritmust és rímet tehetség híján mellőző szabadvers, a tömegigényt viszont az alantas ösztönöket megcélzó fércművekkel elégítik ki, amelyek pornográfiába hajló erotikával, obszcenitással, blaszfémiával operálnak.

Művelői méltatlansága folytán az igénytelenség mára a klasszikus területekre is betört. Az

évszázadok alatt lassan, de biztosan eltompított ízlésű közönséggel ma már el lehet hitetni, hogy rímnek számít minden olyan szópár, amelynek utolsó magánhangzója azonos, tekintet nélkül a szótag hosszára, a szóban szereplő többi magánhangzó hangrendjére, a mássalhangzók típusára, vagy arra, hogy az összecsengés csupán ragrím.

Aranymetszés, zenei harmónia és a színek összhangja helyett a szem és a fül minden további nélkül befogadja a fantáziátlant, a csiricsárét, a harsányat, a szürkét, a hamisat. A „művész" számára az egyetlen kritérium, hogy fizikailag létező műve és közönsége legyen. Ha módot találsz rá, bármit kiadathatsz, eljátszathatsz, kinyomtathatsz. Ha lila vagy, számíthatsz a sznobok rajongására, ha közönséges vagy, biztos lehetsz a plebs támogatásában.

Persze ennek a kérdésnek is van másik oldala és az ugyanilyen szomorú. A tehetséges, valódi értékeket létrehozni képes – ám anyagiakban nem dúskáló alkotóknak semmi esélyük kitörni az ismeretlenségből. A mecénások ideje régen leáldozott. Ha fel is fedezik tehetségüket, aprópénzre váltatják velük, megrendelésre kell értéktelen giccset vagy szórakoztatót alkotniuk, szellemi élményeik által inspirált soraikat vagy meg sem fogalmazhatják, vagy kihúzatják velük műveikből. A kiadók, galériatulajdonosok, igazgatók csak olyasmivel foglalkoznak, ami biztos bevétellel kecsegtet és minimális kockázattal jár, tovább táplálva a közönség ízlésficamát. A kontraszelekció diadalünnepét üli.

6.
A korok természetes váltakozása

A jelenség még egy régóta ismert ténnyel kapcsolatban áll. A Védák már négyezer éve leírták, hogy az emberiség miképp szállt alá az Aranykorból az Ezüstkoron át az Érckor után a Vaskorig. A modern ember számára persze ez is csak légből kapott tündérmesének tűnik, csakhogy a szent könyvek azt is leírják, hogy eközben a hatalom hogyan száll alá a legmagasabb kaszttól a legalacsonyabbig, és aki ennek megvalósulását a történelemben nem veszi észre, az a legjobb esetben vak.

Az idők kezdetén a hatalom a *bráhmanák*, a papkirályok kezében volt. A társadalom működését minden szempontból összehangolták a szellemi világgal az analógiák törvénye alapján. Minden ember a saját helyén állt képességeinek, hajlamainak, természetének megfelelően. Olyan foglalkozást űzött, olyan ételeket evett, olyan környezetben élt, ami a számára a legtökéletesebben megfelelt. Ha egy probléma felmerült, vagy a nép egy új jelenséggel találkozott, a papkirály ezt a szellemi világgal való összefüggésében vizsgálta meg, és tisztán szellemi szempontokat mérlegelve hozta meg döntéseit, amelyekkel az előállt helyzetet kezelte. Az ő döntése ellen pedig senki nem emelt kifogást, hiszen mindenki tudta, hogy ő látja a legpontosabban a tennivalókat és sem felesleges, sem káros dolgokra nem fogja a népet kényszeríteni.

Ahogy azonban az ember anyagba süllyedése folytatódott, a harcosok rendje, a második kaszt egyszer csak mozgolódni kezdett. Náluk volt a fegyver és vele a kényszerítés lehetősége. Ha tehát a papkirály döntésének oka tisztánlátásuk megromlása miatt már nem volt világos előttük, egyre nőtt a kísértés, hogy erőszakkal fordítsanak a helyzeten úgy, ahogy számukra kedvezőbbnek tűnik. Kitört hát a *ksatriják* lázadása. Ettől fogva jött el a lovagkirályok kora. Gyakorlatilag az általunk ismert történelem már kizárólag róluk emlékszik meg egészen az ipari forradalom koráig. A papságot háttérbe szorították, mondván, hogy foglalkozzanak tovább a szellem dolgaival, de a fizikai világ feletti uralmat hagyják meg nekik és fegyvereiknek.

Alsó kameraállás (2016)

Ám az elsötétedéssel párhuzamosan a hatalom újra lejjebb szállt egy lépcsőfokkal. A szellemi értékek elhomályosodása miatt egyre nagyobb becsben kezdték tartani a fizikai, anyagi értékeket. Lassanként a pénz nyomult be arra a helyre, ahol az emberek szívében addig Isten élt. Pénzre és egyre több pénzre a katonának is szüksége volt, hiszen már Montecuccoli is megmondta, hogy a háborúhoz három dolog kell, pénz, pénz és pénz. Előléptek hát a kereskedők, a *vaisják*, akik bejelentkeztek a hatalomra és az ipari forradalom korában meg is szerezték. És az ő hatalmuk tart mind a mai napig. De honnan tudhatták ezt előre a négyezer évvel ezelőtt írt Védák?

Sajnos ők még ennél is többet tudnak. Tudják, hogy a hatalom tovább folytatja majd leszállását a *súdrák*, a szolgák, majd pedig a kasztnélküliek kezébe, és bár látható, hogy ez a folyamat már elkezdődött, de arra, hogy miképpen fog folytatódni, erre most nem térnénk ki, mert az adott téma kereteit bőven szétfeszítené.

A lovagkirályok korában még lehetett a művészi alkotás középpontjában a hérosz, a hős, amely így tökéletesen betölthette nemes feladatát. Ám a kereskedők uralomra jutásával egy időben már ez is ellehetetlenült. A kereskedő magáról akart hallani. Elvárta, hogy a művész az ő dicsőségéről zengjen, de legalábbis olyan dolgokat alkosson, ami neki tetszik. Elvégre ő adja a PÉNZT. Ő az új isten papsága. Ő fizet.

A festők a bibliai történeteket megelevenítő freskók helyett elhízott kereskedők, bankárok portréit kezdték festeni. Míg a drámaírók az

ókorban még arról írtak, hogy harcol a hős a végzete ellen, majd hogyan bukik el törvényszerűen ebben a csatában, Molière hőse már az az ügyes szerelmespár, amely körmönfont szolgák segítségével kaparintja meg a fösvény apa… mijét is? Hát a pénzét, természetesen…

Hiszen boldogság pénz nélkül el nem képzelhető. A szerelmeseknek nem szeretetre, összhangra, szorgalomra, otthonra, gyermekáldásra van szükségük, hanem csak és kizárólag pénzre…

És a pénz lassan begyűrűzött a művészet minden területére és bekebelezte az alkotás összes létező elképzelhető színhelyét. Lassan teljesen ellehetetlenült, hogy valaki a pillanat szépségét meglátva spontán módon emléket állítson neki versben, képben vagy szoborban, mert a művésznek is meg kell élnie, tehát csak olyasmivel szabad foglalkoznia, amire a *vaisja* pénzt ad. Ami a kereskedőnek fontos. Pedig az anyagi dolgokban való jártasság a legritkább esetben jár kézen fogva a szellemi látással, vagy legalább a jó ízléssel – vagyis az aranykor ízének felsejlő érzetével. És ennek belátathatatlan következményei lettek…

„Nemsokára megérhetjük, hogy a Bibliát egyszerűen betiltják. Nem, ez nem túlzás."

A folyamat már egyre inkább önmagát erősíti. Kisgyermekkortól fogyasztja az ember az igénytelen, bugyuta mesét, később az agyatlan, gatyaletolós szórakoztató műsorokat, szappanoperát, valóságshowt, „tehetségkutatót". A kötelezőket, klasszikusokat lerövidítik, „fogyaszthatóvá" butítják, vagy egyenesen átírják és ezzel meghamisítják. Az ily módon felnövekedett ember felnőtt korában is csak a kultúrszemetet igényli, így a *vaisja* egyre több pénzt tol ezek gyártásába, hiszen ettől remél nagy forgalmat, magas hasznot. És az ily módon kulturátlanított ember ebben a szellemben neveli fel megszületendő gyermekeit is, akik akkor is tévúton fognak járni, ha eredetileg adatott volna tehetség számukra valamely művészeti ágban. Értéket teremteni tehát már kizárólag véletlenül lehetséges, legtöbbször azt is csak egy mű partikuláris részletében, mert nincs, aki szabályait megtanítsa, bátorítsa, megdicsérje és ami a legfontosabb: pénzt adjon rá.

✣

A művészeknek viszont óriási felelősségük van. A hétköznapi embert is meglátogathatja nagy ritkán, villámcsapás-szerűen az égi idea látása, de neki csak annyi a feladata, hogy rácsodálkozzon, engedje magába, ne meneküljön el előle. A művésznek azonban küldetése, rendeltetése, hogy a többiekkel megossza, amit kapott. Ehhez archaizálnia kell magát. Merüljön el a látványban, próbálja meglátni, hogy az égi milyen analógiákon át köti magához a földit, aztán élményét öntse olyan formába, amely méltó az ideához.

Jegyzetek

[1] *„Mert a zene, amely maga az isteni melódiának utánzása és közvetítője, a lelket eme örök harmóniához hangolhatja, s a zenész feladata éppen az, hogy ezt a harmóniát az égből lehozza a földre."* K. E. Gilbert – Helmut H. Kuhn: *Az esztétika története*. Budapest, 1966, Gondolat Kiadó, 12–13. o.

[2] https://id.wikipedia.org/wiki/Pancasila. (Valamennyi online forrás utoljára megtekintve: 2022. augusztus 26.)

[3] https://indonezia.info.hu/vallas.

[4] https://magyarnemzet.hu/belfold/2022/02/biblia-per-az-europai-cenzura-sokkolo-peldaja.

[5] https://www.ujakropolisz.hu/cikk/szfinx-kerdesei.

[6] https://hu.wikipedia.org/wiki/Stéphane_Mallarmé.